

Mədəniyyətlərin qarşılıqlı əlaqələrinin öyrənilməsi bir qayda olaraq onların yeni tərəflərini, yeni xüsusiyyətlərini və cizgilərini açılmasına səbəb olur.

Rus klassik irsinin dərk edilməsi özünü müxtəlif aspektlərdə göstərir.

Yalnız bu aspektlərin sadalanması belə qarşılıqlı əlaqələrin müxtəlifliyinə, aktiv və səmərəliliyinə dəlalət edir. Azərbaycan və rus xalqlarının musiqi əlaqələri obyektiv realıq olub, özünün xüsusi tədqiqatını tələb edir.

Azərbaycan - rus musiqi əlaqələrinin mənbəyini XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ziyalılarının maarifçilik fəaliyyəti təşkil edir. Bunlar içərisində ilk növbədə M.F.Axundov, A.Bakıxanov, H.Zərdabi, N.Vəzirov, Ə.Haqverdiyev, C.Məmmədquluzadə, N.Nərimanov və başqalarının adlarını çəkmək olar.

Alimlərin fikrincə Azərbaycan maarifçiliyinin təşəkkül tapmasında rus maarifçiliyi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu fəsilə ensiklopedizm, xalq mədəniyyətinin dərk edilməsi, mütərəqqi dünyagörüşü, həmçinin, teatr və nəşriyyat kimi ictimai-mədəni təzahürlərə istinad edilməsi kimi analoglar qeyd edilir.

Maarifçilik ictimai cərəyan kimi Rusiyada XVIII əsrdə təşəkkül tapmışdır. Onun əsas xüsusiyyətlərindən biri peşəkar ziyalıların bir yerə toplanması, məqsədləri isə xalqın maariflənməsi idi. Bunlar içərisində M.V.Lomonosov, V.N.Tatışev, V.F.Odoyevskinin adlarını çəkmək olar.

Avropa, Rusiya, həmçinin Azərbaycanla maarifçilik vaxtını sürmüş, ömrünü keçirmiş, irtica baxışları ilə mübarizədə yetişmişdir. Hər bir ölkə və ərazidə maarifçilər ümumi, həm də, spesifik problemlər həll edirdilər. Musiqi maarifçiliyinin əsas inki-

şaf sahəsi - opera sənəti idi. Ü.Hacıbəyovun opera və musiqili komediyaları, Yaxın Şərqdə milli ideyaların müstəqilliyini ifadə edirdi. Rus bəstəkarlarının yaradıcılıq təcrübəsi burada mühüm rol oynadı. Şərq və Qərb ənənələrinin sintezi Azərbaycan professional musiqisinin əsasını

Azərbaycan - rus musiqi əlaqələri

XX əsrin I yarısı

təşkil edirdi. İşimizin kontekstində Azərbaycan milli musiqi üslubunun rus musiqi professionallığı ilə sintezindən bəhs edirik.

Azərbaycan - rus maarifçiliyinin əlaqələri bir neçə aspektdən baxılır. Onların ümumi cəhətləri aşağıdakılardır:

1. Ensiklopedik biliklər.
2. Folklor, xalq həyatı, xalq musiqisinə müraciət.
3. Qərb və Şərq ənənələrinin sintezi.
4. Maarifçi ideyaların geniş auditoriyaya çatdırılmasında teatr sənətinin əhəmiyyətli rolu.

Qeyd edilən əlaqələr XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan mədəni həyatında baş verən əsas proseslərdən biri idi. Söhbət rus musiqi sənətinin Bakı mədəni həyatının ayrılmasından bir hissəsinə çevrilməsindən gedir. Rus musiqi professionalizminin müdaxiləsi iki müxtəlif mədəniyyətlərin qarşılıqlı təsir və əlaqəsinə səbəb olur. Eyni zamanda belə qarşılıqlı əlaqə prosesinin müstəqilliyini də qeyd etmək. Axı Azərbaycan, rus imperiyasının vilayətlərindən biri idi. Azərbaycan maarifçiliyinin isə əsas şüarlarından biri müstəqilliyə, azadlığa meyillik idi. Milli şüur hissi, dirçəlmə ən müxtəlif formalar alırdı. İmperiyanın ucaqlarında xalqın hüquqlarının sıxış-

dırılması Azərbaycanda maarifçilik mədəniyyətinin təşəkkülünə təsir etməyə bilməzdi.

Azərbaycan - rus mədəni əlaqələri həmçinin şəxsi əlaqələr zəminində də yetişirdi. Bir çox Azərbaycan maarifçiləri Rusiyada, o cümlədən, Ü.Hacıbəyov və onun silahdaşları

Qori müəllimlər seminariyasında təhsil almışdılar. Azərbaycan mədəniyyətinin görkəmli xadimi, şərqşünas alim Mirzə Kazım-bəy Qazan və Peterburq universitetlərində çalışmış, Mirzə Cəfər Topçubaşov isə Peterburq universitetində İran dilşünaslıq kafedrasına rəhbərlik etmişdi. Mirzə Şəfi Vəzehin isə şerləri rus dilinə tərcümə edilmişdir. Bildiyimiz kimi, rus bəstəkarı A.Rubinşteyn Mirzə Şəfi Vəzehin şerlərinə 12 romans yazmış və onlara "İran mahnıları" başlığı vermişdir.

XX əsrin əvvəllərində Rusiyada Azərbaycan - rus musiqi əlaqələrinin həyata keçirilməsində Azərbaycan ziyalıların fəaliyyəti böyükdür. Moskva və Peterburqda təhsil alan azərbaycanlı tələbələr təşəbbüsü ilə tez-tez müxtəlif konsert axşamları təşkil olunurdu. Fəaliyyət göstərən müxtəlif dəməklərin yaradıcılığında isə Azərbaycan mədəniyyəti əks olunurdu.

Beləliklə, Azərbaycan mədəniyyəti rus ictimaiyyətinə çatdırılırdı. Belə bir nümunə götürək: yazıçı, rejissor, dramaturq Ə.Haqverdiyev Peterburqda müsəlman xeyriyyəçilik cəmiyyətinin fəxri üzvi idi. O, Azərbaycan incəsənətinin tanınmasında fəal iştirak edir, müsəlman incəsənətinin konsert geylərini keçirilməsində əsas təşəbbüskarlardan biri olur.

Maarifçilərin əsas ideyalarından biri dünya mədəniyyətinin tam səmimiyyətlə qarşılınması idi. Mədəni əlaqələr milli mədəniyyətin inkişafına, onun irəliləməsinə tam şəkildə kömək edirdi, sözsüz ki, Azərbaycan

Müasir musiqi biliyi artıq sərhədləri genişləndirən tədqiqatların aparılması kimi aktual problemlər mərhələsinə yetişmişdir.

Mədəniyyətlərin müqayisəli şəkildə tədqiq edilməsi Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin bu və digər tərəflərini işıqlandırmaq imkanı yaradır. Bu baxımdan, Azərbaycan - rus musiqi əlaqələrini öyrəndiyimiz anda musiqi biliyinin daha maraqlı tərəflərini - mədəni əlaqələrlə yanaşı üslub və musiqi dilinin qarşılıqlı əlaqə sahələrini açmış olur.

incəsənətini zənginləşdirirdi.

Azərbaycan musiqi biliyində Qərb və Şərqi sintezi, daha dəqiq desək Qərb və Şərq bədii ənənələrin sintezi problemi Azərbaycan incəsənətində son dərəcə aktualdır. Bu baxımdan Azərbaycan - rus musiqi əlaqələrinin öyrənilməsi Qərb-Şərq probleminin həllində irəliləmiş bir addımdır. Bildiyimiz kimi, Şərq və Qərb ənənələri biri digərini tamamlayır, zənginləşdirir, yeni üslub imkanlarını açırdılar. Belə ki, Azərbaycan bəstəkarları mövcudluqlarının elə ilk gündən dünya musiqi aləminə inteqrasiya etmişdilər. Dünya və rus klassik təcrübəsinə müraciət Azərbaycan bəstəkarlarının əsərlərinin yaranmasına təkan verirdi. Artıq Ü.Hacıbəyovun ilk operası olan "Leyli və Məcnun" da opera janrının quruluş və forması istifadə edilir. Musiqi materialının əsasında isə Azərbaycan muğamları dururdu.

Bizim nəzərdən keçirdiyimiz dövrdə Bakıya bir çox ifaçılar gəlirdi. Dissertasiyada bu aspekt arxiv materialları əsasında nəzərdən keçirilir. Burada biz aşağıdakı adları çəkmək bilirik. Bakıya məşhur rus sənətkarları - müğənni A.Q.Mensikova, İ.V.Tartakova, N.N.Fiqner, pianoçu V.N.Safonov, E.Auer, A.Ziloti, 1900-cü ildə dəhi rus müğənnisi F.İ.Şalyapın gəlmişdi. O, Rimski-Korsakovun "Motsart və Solyeri", M.Musorqskinin "Boris Qodunov" operalarında əsas rolları ifa etmişdi. Bakıda həmçinin, qastrol səfərlərində rus müğənniləri - N.Necdanova, L.Sobinov da olmuşdur. Bununla yanaşı Bakı səhnəsində defələrlə çıxış edən dramatik truppaların rolunu da qeyd etməliyik. Məsələn: Tağı-

yevteatrında V.F.Komissarcevskeya, M.S.Savina, M. Sinelnikova, Q.Fedotova və başqaları çıxış etmişdilər. Dramatik tamaşalarla yanaşı musiqi tamaşaları da nümayiş etdirilirdi. O cümlədən, M.İ.Qlinkanın, P.İ.Çaykovskinin, Rimski-Korsakovun, Rubinşteynin operaları oynanırdı.

Daha bir aspekt - rus musiqiçilərinin Bakıdakı fəaliyyət və yaradıcılıqlarına diqqət yetirək. Bakıda fəaliyyət göstərən simfonik orkestrə A.V. Pavlov - Arbenin və M.İ.Çernyaxovski rəhbərlik edirdi. Həmçinin, Rus Musiqi Cəmiyyətinin (R.M.C) Bakı bölməsi nəzərdəki Musiqi məktəbinin təməlini qoyan A.N. və E.N.Yermalayeva bacılarının fəaliyyətinə də göstərmək bilirik. Burada fortepiano, skripka, violonçel, vokal sənəti kimi sahələr var idi.

Azərbaycan - rus musiqi əlaqələrinin digər sahəsi də XX əsrin əvvəllərində fəaliyyət göstərmiş ədəbi-musiqi gecələridir. Burada rus musiqi sənətinin bir çox xadimləri, o cümlədən, Svobodinin dramatik truppası, skripkaçı Kats, pianoçu Volfson, müğənnilər Q.Maslennikov (bariton), Çubikov (tenor) çıxış edirdi. Bakıda yeni əlaqələrin yaranmasına təkan verən amillər - mədəniyyət evlərinin qurulması, onların kollektivlərinin təşkil olunması kimi proseslər maraqlıdır. Dahi Azərbaycan xeyriyyəçisi Z.Tağıyevin təşəbbüsü ilə 1883-cü ildə teatr tikilir. Bura Rusiyanın məşhur artistləri, musiqiçiləri gəlirdilər. Onlar içərisində L.Yakovlevi, A.Braçini, M.Sokolskini, R.Maksakovu göstərmək bilirik. Məşhur antreprenərlər öz truppalarını Bakıya gətirirdilər. Məsələn: 1912-ci ildə D.X.Yujin,

P.M.Zurabov, həmçinin 1907 - ci ildə M.M.Valentinov və N.S.Vronskinin truppalarının iki həftəlik qastrol səfərlərini göstərmək bilirik. Rus - Azərbaycan musiqi əlaqələrinin inkişafına təkan verən amillərdən biri də rus dramaturgiyasının nümunələri ilə tanışlıq idi. Belə ki, 1907 - ci ilin oktyabrında Bakıda A.N.Kruçinin rəhbərliyi ilə rus dramatik truppası qastrol səfərində olur.

Məlum olduğu kimi 1920-ci ildə Azərbaycan - Rus teatr kollektivlərinin birləşməsi, Azərbaycan Dövlət Teatrının əsas özəyini təşkil etdi.

Rus mətbuatı Azərbaycan mədəniyyətinin rus mədəniyyətinə birləşmə prosesini işıqlandırır. Burada həvəskar kollektivlərdəki rus musiqiçilərinin rolunu, müxtəlif növlü teatr və artist truppalarının, kollektivlərinin, cəmiyyətlərin yaranmasını əhəmiyyətliyi, müxtəlif yubiley və xatirə gecələrində rus artist və ifaçıların çıxışlarının mühüm təsiri qeyd etməliyik.

Nəticədə bir daha incəsənətdə qarşılıqlı əlaqələr probleminin müasir humanitar elmin aktual problemlərindən olduğu qeyd edilə bilər. Biz Azərbaycan - rus musiqi əlaqələrinin ayrı-ayrı tərəflərinə, aspektlərinə diqqət yetirdik. Xüsusilə, seçilmiş dövr - XX əsrin I-cı yarısı çox mühümdür. Həmin dövr Azərbaycan - rus musiqi əlaqələrini bariz surətdə əks etdirir, həmin əlaqələr isə müxtəlif və çoxcəhətli xarakter daşıyır.

İradə HÜSEYNOVA